

Herinneringen en Verhalen

Alle illustraties zijn afkomstig uit de collectie Nelly Grace Goldstein-Meijnema.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, geluidsband, elektronisch of op welke wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de auteur.

Copyright ©2026, Nelly Goldstein-Meijnema, Breda
Vormgeving en zetwerk: Ontwerpbureau Mirjam Boelaars, Amsterdam
Druk: Brave New Books

ISBN: 9789465311302
NUR 680

Illustraties omslag:
Voor: de waterval van Tjoeroeg omstreeks 1930, foto: Jane Keasberry
Achter: de kinderen Meijnema in Nederlands-Indië en op het strand van
Zandvoort - 1947

Herinneringen en Verhalen

Terugblik op bewogen jaren 1932-1955

Nelly Grace Goldstein-Meijnema

Voor mijn kinderen Katja en Oskar

Met dank aan Annemarie van Goch, Clara Brinkgreve en Peter van Balen

Voorwoord

Nadat ik in 2017 twee zussen verloor, kwamen de herinneringen uit mijn vroege jeugd meer en meer in mij op. Ik begon ze op te schrijven en zo met anderen te delen. Mijn laatste zus en ik bespraken dan onze gemeenschappelijke herinneringen.

Aangespoord door lezers, rees de gedachte aan een boek. Dat ligt nu voor u.

Breda, 2026

Nelly Grace Goldstein-Meijnema

Detail van een stafkaart van Midden-Java

In het rode ovaal: Diliwangi; waar de onderneming Tjeroeg was gevestigd, eromheen – blauw gemerkt – de bergen die we van daaraf konden zien.

Inleiding

Wij wonen al een tijdje op de Herengracht. Als iemand vraagt waar ongeveer, antwoordt Ed altijd: “*Thorbecke kijkt bij ons binnen.*” Voor een ‘rasechte’ Amsterdammer is dat genoeg. Het beeld van Thorbecke staat op het naar de staatsman genoemde plein, precies aan de overzijde van de gracht. Het is ons zevende huis, studentenkamers waar we na onze ontmoetingsdag (10 januari 1954) hokten, niet meegeteld.

Op een avond gebeurt er iets wonderlijks. Kijkend naar de deur die van de woonkamer naar de gang leidt, zie ik daar opeens helder voor mij, de poort van het Jappenkamp Lampersari. Nu pas begrijp ik mijn verwijten naar Ed, altijd als hij een deur niet open liet staan dan: “*Laat toch open! Altijd die deuren dicht!*” En soms eraan toegevoegd: “*Dat is echt Hollands!*” Dat is het dus, die poort in dat kamp, de poort die nooit openging, die altijd gesloten bleef. Als kind stond ik er vóór. Dan luisterde ik scherp om de geluiden van buiten op te vangen. Om een beeld te krijgen van het gewone leven, het normale leven, het leven van mensen in een straat. Zolang heeft het dus moeten duren voordat ik me bewust werd, wat die gesloten poort voor me heeft betekend. Hij is het symbool van een gevangen kind...

3 Oktober 1946

De S.S. Volendam vaart de Nieuwe Waterweg op. Aan boord 2.000 mensen, inclusief bemanning. 28 Augustus is het schip vertrokken uit Melbourne, Australia. De passagiers komen uit wat dan nog Nederlands-Indië heet. Op uitnodiging van de Australische regering hebben ze daar mogen aansterken na de kamptijd. Nu moeten ze repatriëren. Ofschoon de meesten nog nooit in Holland zijn geweest! In de grote loods van de Holland-Amerikalijn in de Rotterdamse haven staan lange tafels naast elkaar, met erachter ambtenaren. Ze vragen al onze gegevens. Die worden in een identiteitsdocument geschreven dat we meekrijgen. Het is ons ‘paspoort’. “Waar wilt u heen?” vraagt de ambtenaar aan mijn moeder. “Waar wil ik heen?” antwoordt mijn moeder. Ze is op deze vraag niet voorbereid. Dan herinnert ze zich dat er vóór de oorlog een zus en een broer van mijn vader in Haarlem woonden. Haarlem heeft geen plaats voor ons. Zo gebeurt het dat mijn Hollandse leven die middag in Zandvoort begint.

Indië

Mijn Indische leven begint op 28 maart 1932 in het Elizabeth Ziekenhuis van Semarang, de hoofdstad van Midden-Java. Het tussen 1927 en 1929 gebouwde

rooms-katholieke ziekenhuis wordt bevrouwd door nonnen. Het ligt prachtig op de koele heuvels van Nieuw Tjandi, ten Zuiden van de hete stad aan de Java Zee. Het is een gebouw in 30er-jarenstijl gecombineerd met Indonesische vormelementen. Toen ik de instelling in 1984 met Ed bezocht, werkte daar nog de laatste Hollandse non. Ze werd meteen geroepen om ons rond te leiden en alle mogelijke informatie te geven.

Mijn moeder vertelt: *“Na jouw geboorte gaat Pappa naar het stadhuis om aangifte te doen. Ik doe mijn middagslaap maar word gewekt door zachte voetstappen op de stille gang. Ze naderen mijn kamerdeur en gaan weer verder. Een tijd gaat dat zo door, tot er zachtjes wordt geklopt en mijn deur op een kier gaat. Het is je vader. Ik ben verbaasd en zeg: ‘Wat doe jij hier nu nog? Of ben je al weggeweest?’ Hij heeft een vraag aan mij: of hij jou ook mijn naam erbij mag geven - er is nog niemand naar mij vernoemd. ‘Natuurlijk! Daar hoef je toch niet voor terug te komen!’ is mijn antwoord.”*

Maar mijn vader heeft wel reden om terug te komen, om dit haar te vragen. Zij is als kind altijd gepest om haar naam Grace. Er wordt van alles van gemaakt. En dan heeft ze ook nog die achternaam, waar alles wat op berry eindigt van wordt gemaakt! Ze heeft gezworen dat nooit een kind naar haar zal worden vernoemd. Ik ben nog steeds blij dat mijn vader terugging.

Over mijn moeder

In 1811 veroveren de Britten Oost-Indië; ze besturen het tot 1816. Daarna wordt het overgedragen aan het nieuw gevormde Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Het land heet dan Nederlandsch-Indië.

Tjoeroeg 1930: Tante Ruzius-Keasberry, Grace Meijnema-Keasberry, Lies en Broer

John Palmer Keasberry uit de Engelse kolonie India, wordt in mei 1813 benoemd tot resident van Tegal in Midden-Java. Zijn vrouw en drie zoons zijn met hem mee. Een jaar later overlijdt hij. De zoons gaan studeren in Madras in India, maar de twee oudsten keren terug naar Java. William Henry, de oudste, vestigt zich in Soerabaja. In een oorspronkelijk document is te lezen dat hij van de Javaansche vrouw Katiedja een zoon krijgt *“aan welk kind is gegeven de naam Benjamin.”* Deze Benjamin

trouwt en krijgt twee zoons en twee dochters, Jane in 1894 en Grace in 1896. Als Grace twee jaar is, sterft haar moeder. Ze wordt verzorgd door de oudste zus van Benjamin. Later, als haar tante (Agnes) Ruzius haar dochtertje verliest, gaat Grace bij haar wonen. Als Benjamin in 1907 hertrouwt met Anna Wilhelmina Meijnema komen zijn dochters Jane en Grace bij hen wonen.

Over mijn vader

Als mijn vader, de in Amsterdam geboren Leonard Coenraad Meijnema in februari 1910 op 21-jarige leeftijd wees is geworden, vertrekt hij naar Indië. In Soerabaja, de hoofdstad van Oost-Java, woont zijn oudste zus, Anna Wilhelmina/Mien. Ze is getrouwd met de weduwnaar Benjamin Keasberry. Ze wonen op Embong Kenongo in een wit huis in oud-Indische, 19de -eeuwse stijl. Mien Meijnema is door de eigenaar van een banketbakkerszaak in Amsterdam naar Indië gestuurd, om in Malang een filiaal te leiden. Daar ontmoet ze de weduwnaar. Ze trouwen en krijgen vier zoons: Piet, Benjamin, Frans en William. Mien heeft in het paviljoen een hoedenzaak. Mijn vader trekt bij zijn zus in en leert daar stiefdochter Grace kennen.

Acht jaren zijn ze verloofd geweest, als het toen 14-jarig meisje trouwt met haar toen 21-jarige stiefoom. Bij hun huwelijk zijn ze 28 en 35. Vaag weet ik dat mijn vader meerdere banen heeft gehad op ondernemingen in Oost-Java. Maar op de rubberonderneming Proempang bij Pekalongan, Midden-Java, wordt hij eerste employee onder de adminis-

Soerabaja 1910: v.l.n.r. onbekend meisje, Grace K., Jane K., Leo M., Benjamin K., Mien K.-Meijnema. Piet K. en Benjamin K.

Mijn ouders in hun verlovingstijd

Proempang: Jongere employee en Leo M. met hurkende werknemer.

trateur Pinedo. Daarmee krijgt hij een salaris waarvan je een gezin kunt onderhouden, plus een geschikte woning.

Ik heb het kaartje van de huwelijksaankondiging van mijn ouders. Zijn adres: Pekalongan, Rubber Onderneming Proempang. Haar adres: Soerabaja, Embong Malang 27. Trouwdag: 16 augustus 1924 te Malang, Tjelaket 1. Nieuwsgierig naar de adressen in Malang en Soerabaja,

gaan Ed en ik op onze reis in 1984 erlangs. Helaas, Tjelaket 1 is onherkenbaar verbouwd en vergroot. Op beide Embongs staat nieuwbouw. Je wil jouw verleden en dat van je ouders vasthouden. Maar zo is het leven niet.

In Pekalongan worden geboren: Lies 27 november 1925 en Leo/Broer 18 januari 1927. Als op de onderneming Widodaren in Oost-Java de administrateur met groot verlof gaat, wordt mijn vader benoemd tot zijn waarnemer. Op 7 oktober 1928 wordt in Djember Francine/Zus geboren. Ook Agnes wordt in Pekalongan geboren op 26 augustus 1930. Ze zitten dan al op Tjoeroeg, maar mijn moeder geeft de voorkeur aan bevallen in Pekalongan.

R. O. Proempang 1927, boven v.l.n.r. Leo M., Grace M.-K. met Leo, onder v.l.n.r. Lies, administrateur Pinedo, zijn kinderen.

Op 1 januari 1930 heeft mijn vader het vertrouwen gewonnen. Hij wordt door de eigenaar, de handelsfirma McNeill, benoemd tot administrateur op de rubberonderneming Tjoeroeg, gelegen op de Goenoeng Prahoe, ten zuiden van Semarang, waar ik word geboren op 28 maart 1932.

Cultuuronderneming Tjoeroeg

In 1930 wordt mijn vader administrateur van de Cultuuronderneming Tjoeroeg, gelegen in de desa Tjoeroeg. De desa heeft haar naam te danken aan de aanwezige waterval. Tegenwoordig heet zij Curug Sewu. De drievoudige waterval wordt gevormd door de rivier de Bodri. Ter verduidelijking: curug is waterval, sewu is duizend, hier bedoeld als meervoudig.

Als ik met Ed in 1984 na 40 jaar terug ben op Curug, vertelt de Chinese vriendin Maria, die daar geboren en getogen is dat de overgebleven koffiestruiken nog door mijn vader zijn geplant, nadat hij als administrateur zijn intrede heeft gedaan. Ze zijn dus ongeveer net zo oud als ik. Helaas zijn het er niet veel meer. Na 1958 worden de meeste ondernemingen genationaliseerd en 'beheerd' door het leger. Op Tjoeroeg worden de rubberbomen gekapt; het hout wordt verkocht als salaris voor de militairen. Na de komst van president Soeharto, worden die ondernemingen verkocht aan particulieren.

Een Chinese N.V. die een sigarettenfabriek heeft in Oost-Java, maakt van Tjoeroeg een kruidnagelplantage. Kruidnagel is nodig voor de 'rokok kretek', de kruidnagelsigaret. De groene heuvels met de rubberbossen en met de koffiestruiken met hun schaduwbomen, zijn veranderd in rode heuvels met ver uit elkaar geplante, kegelvormige kruidnagelbomen. Gelukkig heeft mijn vader dat nooit gezien, noch geweten...

Ons huis, de besaran, ligt op het emplacement van de onderneming, op één van de heuvels van het enorme gebied dat tot de C.O. Tjoeroeg behoort. Het staat zó hoog dat je bij helder weer, vanaf de voorgalerij de horizon van de Java Zee kan zien. De witte hoge schoorsteen van de suikerfabriek Tjepiring uit 1835, genoemd naar de plaats aan de kust in het noorden, is een baken in het immense uitzicht.

En als het héél helder is, als door de wind er geen druppel vocht meer in de tropische lucht hangt, dan roept mijn vader ons, om richting het noordoosten, Java's kustlijn tot de havenplaats Pelabuan te volgen en de zeven bergtoppen van de Goenoeng Moeria te tellen. Mijn vader is een liefhebber van alles wat bijzonder is. Daarom kan hij het zo goed verwoorden en overbrengen. Ik heb het vele dat ik van hem leerde daarom zo goed onthouden.

Maria vertelt mij dat mijn vader op de rubberonderneming dus ook koffie is gaan verbouwen. Dat geeft veel meer werk. Naast het tappen van de latex door gespecialiseerde mannen en het vrijhouden van wildgroei onder de rubberbomen, moet nu de koffie worden aangeplant, evenals hun schaduwbomen. De struiken moeten geregeld worden gesnoeid en de rode vruchten geplukt. Dat

De voorgalerij met links de erkerkamer en rechts de smallere galerij.

Tjoeroeg 1932: Leo, Nelly en Lies.

laatste geeft aan veel vrouwen werk als koffieplukster en naderhand als sorteester.

Ten westen van ons huis staat op een hoger plateau de rubberfabriek. De oprit naar onze garage ligt ertussen. Tegenover de deur van mijn vaders kantoor, op de galerij, is een buitendeur. Als je vandaaruit die oprit oversteeckt en de trap opgaat, ben je bij de hoofdingang van die fabriek. Daar is het kantoor van de djoeroetoelis. Hij doet de boekhouding en administreert alles. Hij is een Javaan met een heel hoge positie op het bedrijf. Ik voel ontzag voor hem. Hij draagt bij zijn sarong een witte jas toetoe. Tot de oorlog zijn er drie employees werkzaam op Tjoeroeg. De eerste in rang is de heer Herman Versteeg. Hij woont met zijn vrouw en zes

kinderen in het huis bovenaan de andere oprit naar het emplacement. Ludy is negen maanden jonger dan ik. Dan komt Grace, vernoemd naar mijn moeder, en daarna de broertjes Dicky, Pierre, Benno en Herman. Wij zijn er heel graag, het is er erg gezellig. Ik herinner mij de Indische lekkernijen en de speciale katjang, geweld in zoutwater en daarna gebakken met knoflook. Als Nes en ik vrij zijn, spelen we altijd met elkaar. Wat weet ik niet meer, maar we vervelen ons nooit. Ik weet alleen dat we nooit binnenspelen. De broertjes, voor zover ze mee kunnen doen, zijn er altijd bij. Alleen Herman ofwel Herke nog niet. De twee andere employees zijn vrijgezel. Eén van hen is een broer van Mevrouw Versteeg: de heer Vrijens.

De oprit vanaf de hoofdweg door de desa Tjoeroeg splitst zich. Links gaat het naar ons huis en rechts omhoog, langs de woning van de familie Versteeg. Vanaf het stijgen zie je links aan de weg de grote, markante boom tegenover hun huis staan. Er hangen vruchten in, djamboe monjet; de pit is uit de vrucht gegroeid, hij zit aan de onderkant, zo lijkt het mij. Die pit heet katjang monjet (aap), want hij heeft de vorm van een apenkop. In Holland moet ik cashewnoot zeggen. Nu 80 jaar later, lees ik dat de vrucht de sappige, dikke steel van de noot is. Ik had

er dus wat anders van gemaakt. Ik lees ook dat deze vruchtboom wel 12 meter hoog wordt. Voor een klein kind om enorm tegenop te kijken. Daarom zal ik die boom nooit vergeten. Helaas, bij terugkomst in 1984 is er alleen nog maar de herinnering. De weg loopt door en haakt aan het eind naar links. Aan dat stuk staan de wat kleinere huizen van de twee jongere employees.

Het huis van Versteeg staat met de zijkant langs de weg. Achter hun huis gaat een onverharde weg steil naar beneden, naar de kampong. Ergens linksaf kom je al dalend bij de kali. Op het emplacement staan nog het lagere, zwarte rookhuis, waar de rubber sheets worden gerookt en het hoge witte drooghuis om de sheets in te drogen. We passeren ze als we naar Versteeg lopen vanuit ons huis. De deur van het rookhuis is altijd geheimzinnig gesloten. Toch weet ik dat het er heel donker is en dat er veel bruine, glimmende sheets hangen: eenmaal stond de deur op een kier! In het drooghuis hangen nog veel meer sheets, maar witte en het is er licht, door de hoge open ramen. De deur staat uitnodigend open. De tocht doet de sheets sneller drogen.

Vanuit onze woning, via een overdekt tegelpad, kom je bij de voormalige administrateurswoning. Dat is nu ons paviljoen. Daarin zijn 2 logeerkamers, een woonkamer, een badkamer en een toilet. In die badkamer doet Sedol de was. Alle ruimtes komen uit op een brede open galerij, omsloten door een lage muur. In de woonkamer wordt schoolgehouden. Aansluitend is er de voorgalerij, ook op het noorden. Van dit paviljoen loop je naar de verre bijgebouwen, ook via zo'n pad, minder luxueus uitgevoerd. Ook hier weer ruimtes naast elkaar die uitkomen op een open galerij. Daar, in de keuken, bereidt Kokkie het eten. De tuinjongens doen de afwas en baden Kazan, de Duitse herder, op de open galerij. Ook is er de grote goedang en een kamer met een mandibak,

Tjoeroeg 1930: Besarlan met ten westen de rubberfabriek. V.l.n.r. Francine/zus, Lies, Leo/Broer en de mangistanboom.

Tjoeroeg 1933: v.l.n.r. Eerste employeees vrouw Versteeg met Ludy, Agnes/Nes, Nel, Zus. Op de achtergrond het rubberrookhuis en -drooghuis.

die vol houtskool ligt, voor het grote fornuis. Nog een kamertje is er; de deuren blijven dicht. Mag ik niet weten wat daar wordt bewaard? Ik vraag er niet naar. In dit langgerekte gebouw gebeurt veel wat nodig is om een huishouding te voeren. Een huishouding die de representatie van de onderneming hooghoudt. Overigens ziet dit bijgebouw eruit of het ooit de nóg eerdere administrateurs- of eigenaarswoning is geweest.

Direct achter die bijgebouwen staan de gebouwen voor de koffieproductie. De rode vruchten worden gewassen en ondergaan een fermentatieproces, waardoor de bonen uit hun schillen loskomen. Buiten ligt een grote berg natte, zwarte schillen. Vóór schooltijd help ik Kokkie de champignons uit de berg te peuteren. Zij gaat ze oogsten als ze hun kop opsteken: “Kijk, wij zijn al eetbaar!” Bij het Hollandse middageten, krijgen we dan champignonsoep. Tweemaal per week eten we Hollands.

Tjoeroeg, de koffiefabriek: Vrouwen sorteren de koffiebonen.

Op de vloer van de enorme koffiefabriek zitten veel vrouwen met van gevlochten bamboe, platte, grote borden, waarop de groenblauwe bonen liggen, die gesorteerd moeten worden. Zorgvuldig pikken ze alle ‘slechte’ eruit. Aan de koffie mag niets mankeren!

Verder naar achteren staan op het terrein oude fabrieken. Ik weet niet waar ze

voor dienen, maar de hoge schoorstenen intrigeren me. Ik heb het mijn vader nooit gevraagd. Ze zijn er gewoon. Nu vraag ik me af: zijn ze van de rubberfabricage geweest? In de tijd dat er nog geen elektriciteit was en machines door stoom werden gedreven? De schoorstenen wijzen op het stoken van vuur. Tjoeroeg was van oorsprong een rubberonderneming.

Aan het eind van de weg, die van onze oprit komt en onder langs onze tuin loopt, staat de stal met Ponnie. Twee bomen sluiten de open voorkant af. Wat ik me van Ponnie herinner, is dat ik wel eens bij hem kom kijken, tijdens mijn rondwandeling over ons enorme terrein. Het is een eenzaam paard; ik heb met hem te doen. Maar ik ga er niet over. Ben ik zo meegaand opgevoed? Of denkt een kind op die leeftijd anders? Hij breekt vaker uit; dan hoor je zijn snelle galop over de holklinkende bodem. Het zal vulkanisch gesteente zijn onder de

weg. Daardoor klinkt het zo specifiek. De twee tuinjongens worden opgetrommeld om Ponnie te zoeken en thuis te brengen. Soms is het al heel laat in de middag. Nooit hebben ze me verteld waar het paard is gevonden. Zou hij een tochtig vrouwtje hebben geroken in de kampong? En wordt het daarom mij niet verteld? Ofschoon ik een foto heb met Leo en Francine op dat paard met mijn vader ernaast, weet ik niet beter dan

1932: Zus en Broer op Ponnie voor de besaran.

dat Ponnie nooit bereden werd: 'hij was veel te wild'. Tóch hebben ook wij een paard; iedere onderneming heeft een paard. Ooit was het dier het enige vervoermiddel in de bergen. Vermoedelijk is Ponnie er altijd geweest.

Mijn moeder vertelt: *“Heel lang geleden, als de ondernemingen nog niet over auto's beschikken en ander vervoer om welke reden ook niet wordt genomen, gaat men te paard naar de stad, waar het kantoor van de eigenaar-maatschappij is. Eind van elke maand moet er verantwoording worden afgelegd. Het geld voor de kosten en de salarissen van personeel en dagloners in de komende maand, wordt meegegeven. In die stad is het een blij weerzien van alle, bekende collega's. Er wordt gepraat en gelachen, sterke verhalen worden gewisseld, er wordt veel lekker gegeten en vooral veel gedronken.”*

Mijn vader is met zijn baas onderweg naar huis. Het is al laat, ze zijn moe en hebben een glaasje te veel op. Ze zijn van de wereld maar houden één ding goed in de gaten: de zak met geld. Om die niet kwijt te raken rijdt degene met de zak altijd voorop. Dan ziet de ander hem liggen, als hij van het paard is gegleden. Die stapt dan af, neemt de zak en gaat voorop rijden. Zo komen ze thuis. Pappa wil met paard en al de voorgalerij oprijden. Mamma maakt hem duidelijk dat hij dronken is en verbiedt hem door te gaan. Intussen hoort ze vanuit de wat hoger liggende administrateurswoning gillen: *“Steek je vinger in je keel!”*

Het moet zich op de rubberonderneming Proempang bij Pekalongan hebben afgespeeld, want ervóór wonen ze nog niet samen. Een paar foto's heb

Proempang 1928: Leo met Lies over de rivier waarschijnlijk naar Pekalongan.

ik nog van die periode. Eén van een brede rivier waarop een boot met zijbalken om niet om te slaan. Erin mijn vader met Lies als heel klein meisje en de bootman met roeispaan. Mijn vader heeft een wit pak aan met stropdas. Hij is dus op weg naar Pekalongan. Naar kantoor? Ze glijden stroomafwaarts. Ook de boot is dus een vervoermogelijkheid in die tijd.

Op Google vind ik de briefwisseling van Eduard du Perron met Menno ter Braak: Op 25 maart 1937 schrijft du Perron vanuit Proempang: *“Op ’t oogenblik zitten we (tot begin April) bij Adé Tissing op een rubberonderneming boven Pekalongan.”* Tissing, een goede vriend, is daar dan waarnemend administrateur. Het raakt me dat de bekende Nederlandse schrijver E. du Perron deze onderneming, waar mijn vader zijn carrière begon, heeft vereeuwigd in zijn brieven.

Mijn vroegste herinnering gaat naar Batoe (boven Malang) waar tante Jenny woont met oom Nol. Mijn vader heeft na vijf dienstjaren op Tjoeroeg recht op vijf maanden verlof. Agnes en ik, vijf en drie jaar, gaan niet mee, maar worden

Batoe boven Malang: Lies, Leo en Francine op zondag naar tante Jenny Snoeck-Keasberry.

onder de hoede gebracht van mijn moeders kinderloze zus. Op een nacht droom ik dat met veel angstwekkend lawaai iets het raam van de slaapkamer nadert. Het geluid zwelt aan en bereikt tenslotte met maximaal geluid het raam. Ik zie vier zwarte gorillahanden de houten jaloezieën grijpen. In doodsangst gil ik me wakker. Tante Jenny verschijnt binnen de klamboe. Ze neemt me mee naar hun kamer. In het grote bed lig ik tussen hen in. Maar na een poosje vindt oom dat ik terug kan. Hier stopt mijn herinnering.

Over Agnes in die nacht weet ik niets. We slapen op één kamer. Wel weet ik dat wij elkaar bekennen dat we het geen lieve oom vinden. Ik zie het grind van de voortuin, waar we dit bespreken. Pas jaren later heb ik tante Jenny gevraagd, wat het die nacht is geweest. Ze logeert dan bij ons in Waddinxveen, waar we augustus 1965 zijn gaan wonen. Het is de nachtwaker geweest, die op zijn ronde het raam is gepasseerd. Om zich kenbaar te maken draait hij zijn ratel onderweg op bepaalde punten. Dan weet men dat hij niet in slaap is gevallen. Het aanzwellende geluid is dan duidelijk voor mij. Onduidelijk blijft dat ik maar één nacht van die Gorilla heb gedroomd.

Van een hoger gelegen niveau komt het rivierwater via een enorme buis naar het turbinehuisje. Daar stort het via een verticale buis op de turbine motor. Al heel vroeg hebben wij dus waterkracht elektriciteit! Als de deur van het huisje open staat, kunnen we binnenkijken. Ik ben gefascineerd door het donderende geraas in de diepte. Boven de deur staan de woorden die ik al vroeg begrijp: Dilarang Masoek: Verboden Toegang. Overal is elektriciteit naar toe geleid, uiteraard ook naar de fabrieken. Langs de wegen, op het complex van woningen en fabrieksgebouwen branden lantarens! Op de heuvel tussen onze twee afgesplitste opritten, staat de watertoren. De elektrisch gedreven pomp brengt het grondwater omhoog in de waterbak. Ook stromend water ontbreekt dus niet bij ons! In onze woning is aan het eind van de woon-galerij een zilver geverfd paneel aan de muur, met een aantal hendels. Mijn vader brengt die omhoog en omlaag op bepaalde tijden van de dag. Het houdt verband met de elektriciteit. Meer vertelt hij er niet over; ik neem er genoeg mee. Mijn vader doet het, dus is het nodig en veilig. Waar andere ondernemingen hun elektriciteit moeten opwekken met luidruchtige generatoren, heeft Tjoeroeg al vanaf het begin van de 20ste eeuw zowel elektriciteit als waterleiding, dankzij de natuurlijke omstandigheden en de rivier de kali Bodri.

Vanaf Semarang, de hoofdstad van de provincie Midden-Java, lopen twee hoofdwegen via Djokjakarta naar de zuidkust aan de Indische Oceaan. De onze gaat eerst westwaarts tot Weleri, via Kendal en Tjepiring, met de hoge witte schoorsteen van de suikerfabriek, daarna zuidwaarts, door de

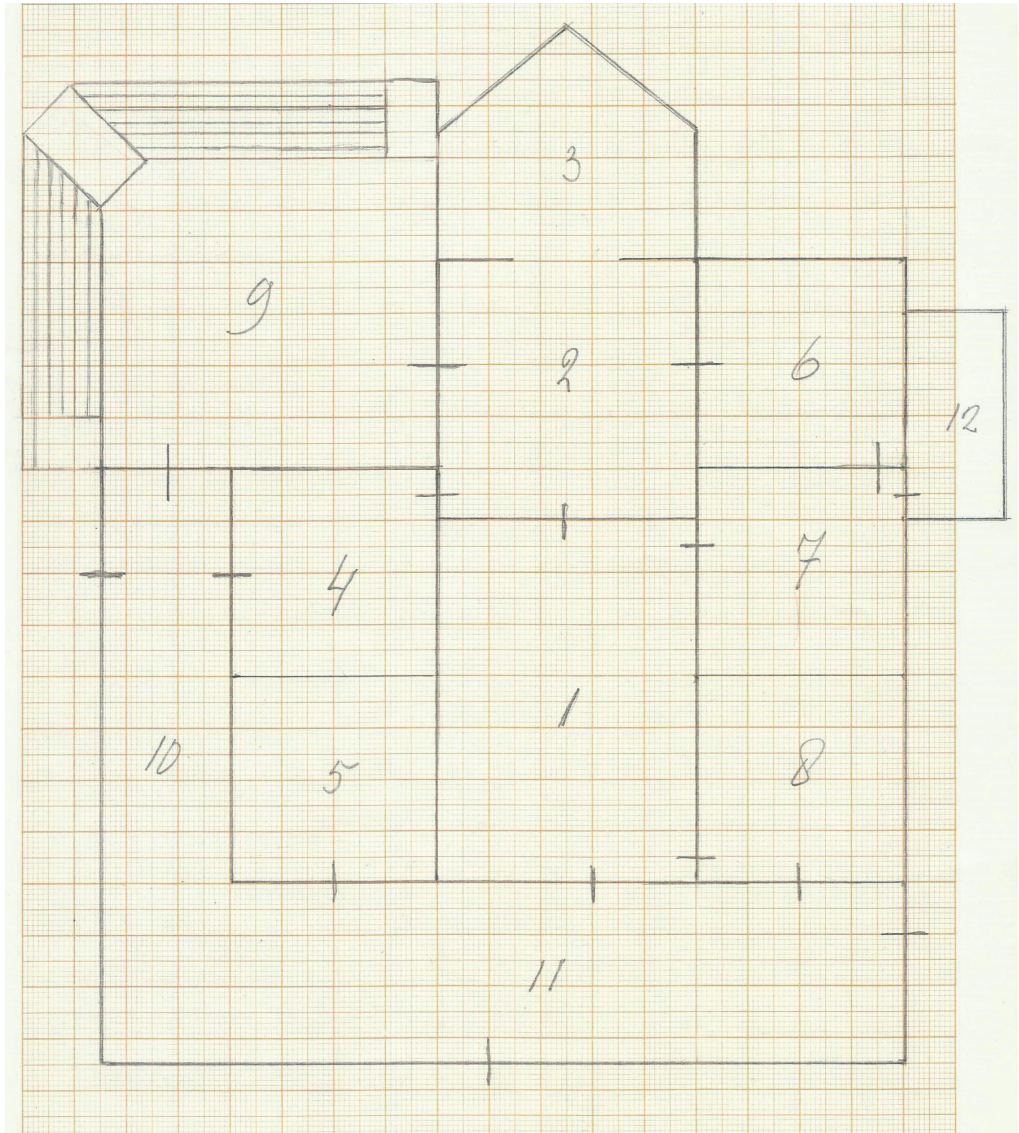
Turbinehuisje. Via de buis stort het water van de kali Bodri op de turbine, voor de opwekking van elektriciteit

De waterval van Tjoeroeg omstreeks 1930.

laagvlakte met rijst- en suikerrietvelden. Maar uit de verre verte is al goed te zien dat de berg steil oprijst uit die vlakte. Daar begint meteen het klimmen, hoger steeds hoger, met veel scherpe bochten. Om ons heen alleen oerwoud. De hellingen zijn te steil om er iets op te verbouwen. Bruggen over kloven met smalle snelstromende riviertjes in de diepte; een waterval, verscholen, maar de chauffeur weet waar en rijdt heel langzaam naar het uitzichtpunt. Een hoge, waterval langs een recht opgaande rots! We hebben hem weer gezien! Hij is net zo groot als de onze. Na een laatste bocht komen we op een plek waar wel een heel klein dorp kon worden gebouwd: Paggeroejoeng. Kinderen lopen uit, we zijn een bezienswaardigheid. Ze weten wie we zijn. In de verre omtrek zijn de ondernemingen en hun mensen bekend. We klimmen verder, zien in de nabije verte de jonge djatibomen van een onderneming. Tussen ons een brede, diepe kloof. We zijn bijna in Soekoredjo! Bijna thuis. We gaan linksaf, oostwaarts en rijden door Soekoredjo, een stadje waar een Wedono, districtshoofd, zetelt. Waar de r.-k. kerk staat, gewijd aan St Isidorus, met haar Hollandse parochieschool. Ook een postkantoor en een medische post heeft het stadje. En veel winkels, waar alles te koop is. Een overdekte markt is er en zelfs een Hollandse bakker! Dat laatste wist ik niet. Als ik na 40 jaar terug ben, ontmoet ik de Chinees, die nog steeds brood bakt; hij spreekt nog perfect Nederlands. Voor ons, van de stille onderneming, waar in de directe omgeving één winkel en een kleine vijfdaagse markt zijn, is naar Soekoredjo gaan een belevenis! Daar wonen ook Hollanders, een bijzonderheid. Het zijn Marietje en Charles Kloppenburg met Marie-Louise. Bij hen, aan de overkant van de weg, gaat een oprit steil omhoog. Daar staat een groot, deftig, wit 19de-eeuws huis met een voorgalerij met zuilen. Er is ook de afrit, steil terug naar de weg. Daar woont de heer Versteegh, nee geen familie, Versteegh met een 'h', leer ik al vroeg; de 'ouweheer', zo zegt men, als ze hem bedoelen. Hij is de oom van Charles Kloppenburg en zijn zus is de beroemde Mevrouw Kloppenburg-Versteegh die het boek schreef 'Indische planten en haar geneeskraft'. Het boek dat iedereen in huis heeft! De weg door Soekoredjo zet zich voort en na twee flinke hellingen, komen we op het niveau van de rivier. De weg gaat verder zuidwaarts richting Djokja. Maar wij gaan linksaf, de brug over. Na 7 km zijn we weer thuis op Tjoeroeg. Die reis... ons mooie Java.

Ons huis, de besaran, gebouwd in de Art Deco stijl van begin 30-er jaren, is erg groot. De kern is een rechthoekige eetkamer met aansluitend de salon. Ze worden gescheiden van elkaar door grote schuifdeuren met glas in lood, voorstellende twee prachtige hanen met opvallend mooie verenstaarten!

Uit mijn geheugen tekende ik onlangs de plattegrond van ons woonhuis: de Besar.

1. Eetkamer	7. Ouderslaapkamer
2. Salon	8. Kamfoorkamer
3. Erkerkamer	9. Voorgalerij
4. Kantoor	10. Zijgalerij
5. Kamer Leo	11. Woongalerij
6. Slaapkamer meisjes	12. Badkamer

De vorige eigenaar die het huis heeft laten bouwen, heette Van der Veer. Ter ere van hemzelf zijn dus die afbeeldingen. In die eetkamer wordt alleen gegeten als er hoog bezoek is. Dan branden ook de hang- en wandlampen. Anders is de kamer bijna donker; daglicht komt van de woongalerij, langs de hele achterwand van het huis. De salon krijgt licht van de erkerkamer die erop aansluit. Tropische architectuur: zo blijven de voornaamste kamers altijd koel.

In de erkerkamer aan de voorkant is de radio. Wij luisteren er naar het programma voor kinderen op woensdagmiddag. Mijn moeder en onze juf luisteren elke avond na het eten. De salon heeft ook een deur naar het kantoor en naar de kinderslaapkamer. En ze heeft openslaande deuren, met aan weerszijden openslaande ramen, naar de open voorgalerij. Alleen als er bezoek is en de voorgalerij moet worden voorzien van veel drank en lekkernijen, blijven de deuren open. Dan loopt de djongos vele malen heen en weer van voorgalerij door de salon en de eetkamer naar de 'komfoorkamer' en terug. In de komfoorkamer is van alles voor de innerlijke mens opgeslagen in kasten, zoals in grote stopflessen heerlijke kroepoek. En al het klaargemaakte eten uit de verre keuken, wordt daar neergezet, om door de djongos te worden opgediend. Met komforen wordt het eten indien nodig, warm gehouden. De voorgalerij wordt koel gehouden door neergelaten krees, rolgordijnen van bamboe.

Voordat er aan tafel wordt gegaan, wordt de visite door mijn vader beziggehouden. Hij heeft een vrolijke dronk en geeft een amusante voorstelling. Ik herinner me hem voordragen: badjas aan, fles in de zak, glas in de hand. Aan het luide gelach is te horen dat de gasten zich amuseren! Het zijn merendeels collega's met hun eega's.

De eetkamer geeft ook toegang tot de ouderslaapkamer. Daar is de deur naar de badkamer met toilet in een uitbouw.

Tjoeroeg 1930: Besar, woongalerij. Links deuren naar de achtertuin. Rechts openstaande deuren van eetkamer en Leo's kamer.

Met een tussendeur zijn ouder- en kinderslaapkamer met elkaar verbonden. Via die deur kun je als kind dus ook naar de badkamer. Gasten maken geen gebruik van dit privé vertrek; zij moeten een heel eind lopen naar het toilet in het paviljoen. De eetkamer heeft openslaande deuren met openslaande zijramen, naar de brede woon- of achtergalerij, onze leefruimte. Haaks hierop is de smallere zijgalerij, die naar de voorgalerij leidt.

De buitenwand van het huis, aan de kanten van de galerijen, wordt gevormd door een lage muur, met daarop aaneengesloten ramen met bovenlichten. Erin een dubbele deur naar de achtertuin en één in de zijgalerij naar de oprit naar de garage. De dubbele deur daartegenover geeft toegang tot het kantoor van mijn vader. Dit huis met alles wat het heeft, waar we heel gelukkig zijn, emotioneert mij altijd weer.

Mijn vader staat om vier uur op. Ik word wel eens wakker door zijn baden, wanneer hij met de gajong het koele water uit de mandibak over zich heen gooit. De deur tussen onze slaapkamers staat altijd open. Op zijn kantoor leest hij de mis van de dag uit zijn missaal. Tot zijn dood is hij erg gelovig katholiek. Ik vermoed dat hij daarna voor zichzelf in de komfoorkamer koffie maakt: heel sterke koffie-extract, hete melk en een lepelpuntje suiker, alles in de juiste verhouding. De koffie-extract wordt door hem zelf gemaakt. Versgemalen koffie in de filter, hard aanstampen en koud water erop dat de hele nacht nodig heeft, om door de boeboek te sijpelen. Koffie is aroma, dus geen heet water! Om vijf uur is mijn vader bij de rol. Het is nog donker als de mensen komen om ingeschreven te worden. Vrouwen voor de koffiepluk en het sorteren van de bonen. Mannen voor het onderhoud van de tuinen. Ze hebben hun eigen gereedschap bij zich, patjols voor het bewerken van de grond, handsikkels voor het babatten. Achter een lange tafel zitten de twee jonge employees. Als de rol is voltooid, gaat ieder zijns weegs. Je moet vroeg beginnen, want in de tropen is het gauw héél warm! Er moet ook geschoold werk worden gedaan: rubbertappen, koffiestruiken snoeien, onderhoud aan gebouwen, kweken en aanplanten van nieuwe koffieplanten, rubber fabriceren. Daarvoor zijn veel mensen in vaste dienst. Mijn vader leidt, met al zijn personeel, een heel grote, heel veel producerende, gezonde koffie- en rubberonderneming. Ik ben nog steeds heel trots op hem.

Behalve op de fabrieken en in de tuinen werken bij ons ook mensen in huis. Bedienden noemen we hen. Over de djongos Misdin vertelde ik al. In de dapoer werkt Kokkie. Zij is meegekomen uit Proempang en moet daar dus een uitstekende kok geweest zijn dat ze haar niet willen missen. Als zij het erg druk heeft, vanwege

1930: Kokkie met de kinderen Meijnema.

veel eetgasten, dan mag ze een hulp meebrengen, uit de kampong waar ze woont. Na de maaltijd doen de kebons de grote afwas! In de overdekte open galerij is tegenover de keuken een lage, gemetselde bak met een waterkraan en een afvoer. De kebons zitten op de rand en wassen alles af in teilen. Geschuurd wordt met zand en geborsteld met een stuk bast van de klappervrucht. Naast deze bak staat een groot 'bordenrek'. Vaag staat mij bij dat het op maat gemaakt moet worden. Het bestaat voornamelijk uit latten waar alles tussen geplaatst wordt om te drogen. Er liggen ook geogste vruchten op de latten. Als ik zin heb in een pisang, dan trek ik die zo van de kam die er ligt.

Als er wordt gekookt wanneer er bezoek is, begeeft mijn moeder zich tussendoor steeds naar de dapoer om te kijken, of alles goed gaat en, indien nodig bij te sturen. Er komt heel wat bij kijken, alles moet in de puntjes verzorgd zijn. Wij kinderen mogen niet bij het bezoek zijn. Alleen even handje geven op de voorgalerij, waar het bezoek verblijft vóór de maaltijd. Als we nieuwsgierig zijn wordt er stiekem gegluurd door het sleutelgat van onze slaapkamer. Ik ga naar de keuken waar het gezellig is met al die bezige mensen. Als het donker weer is, brandt er de lamp. Het licht geeft een bijzondere sfeer. Misdin, de djongos, zorgt voor alles wat binnen gebeurt. De hele bediening komt op zijn conto. In de komfoorkamer worden de dienbladen met gevulde schalen uit de keuken neergezet. Eten dat warm gehouden moet worden, staat op de brandende komforen. En natuurlijk zorgt hij ook voor de drank vooraf, bier, wijn, ijswater, enz. met daarbij hartige hapjes. De garnalenkroketten van mijn moeder zijn beroemd! Na een lang durende maaltijd met koffie en sigaren toe, vertrekt het gezelschap huiswaarts. Agnes en ik begeven ons dan snel naar de aanrecht in de komfoorkamer, om alle restjes wijn en port uit de glaasjes te verzamelen in één wijnglas. We zijn nieuwsgierig naar de smaak! Misdin doet de afwas van de glazen, de tere onderdelen van het servies en het zilverbestek. In de hoek van de aanrecht is de gootsteen. Aan de muur zitten drie haakjes op een bordje met de woorden: Bordendoek, Glazendoek, Messendoek. Heel verstandig!

Misdin zorgt er de hele dag voor dat eten en drinken op tijd klaar staan voor de familie. Vóór het ontbijt staan koffie en chocolademelk al voor ons klaar. Tot Ovomaltine de mode wordt, ó zo gezond; mijn moeder doet aan alle goede trends mee! Het schoonmaken wordt verzorgd door Senah en Misdin. Senah doet de slaapkamers, de badkamer en de leefruimte, de woongalerij. Ze komt alleen 's morgens. Als ik nog in de slaapkamer ben, maak ik een praatje met haar. Verder zie ik haar nooit. Onze Misdin houdt de andere ruimtes in huis